

80 (кар)
К 21

БУКВАРЬ

Аа Бб Вв Гг Гьгъ Дд

Дждж Ее Ёё Жж Зз Ии

й Кк Кькь Лл Мм Нн

Ньнъ Оо Пп Рр Сс Тт

Уу Фф Хх Цц Чч Шш

Щщ ь ыы ь Ээ Юю Яя

Контрольный экземпляр

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА
ДЕПАРТАМЕНТА ОБРАЗОВАНИЯ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА

КЪАРАЛАНЫ ДЕИЛА И,
ЭЛКЪАНЛАНЫ МУССА К.

БУКВАРЬ

БИРИНЧИ
ЧЫКЪГЪАНЫ

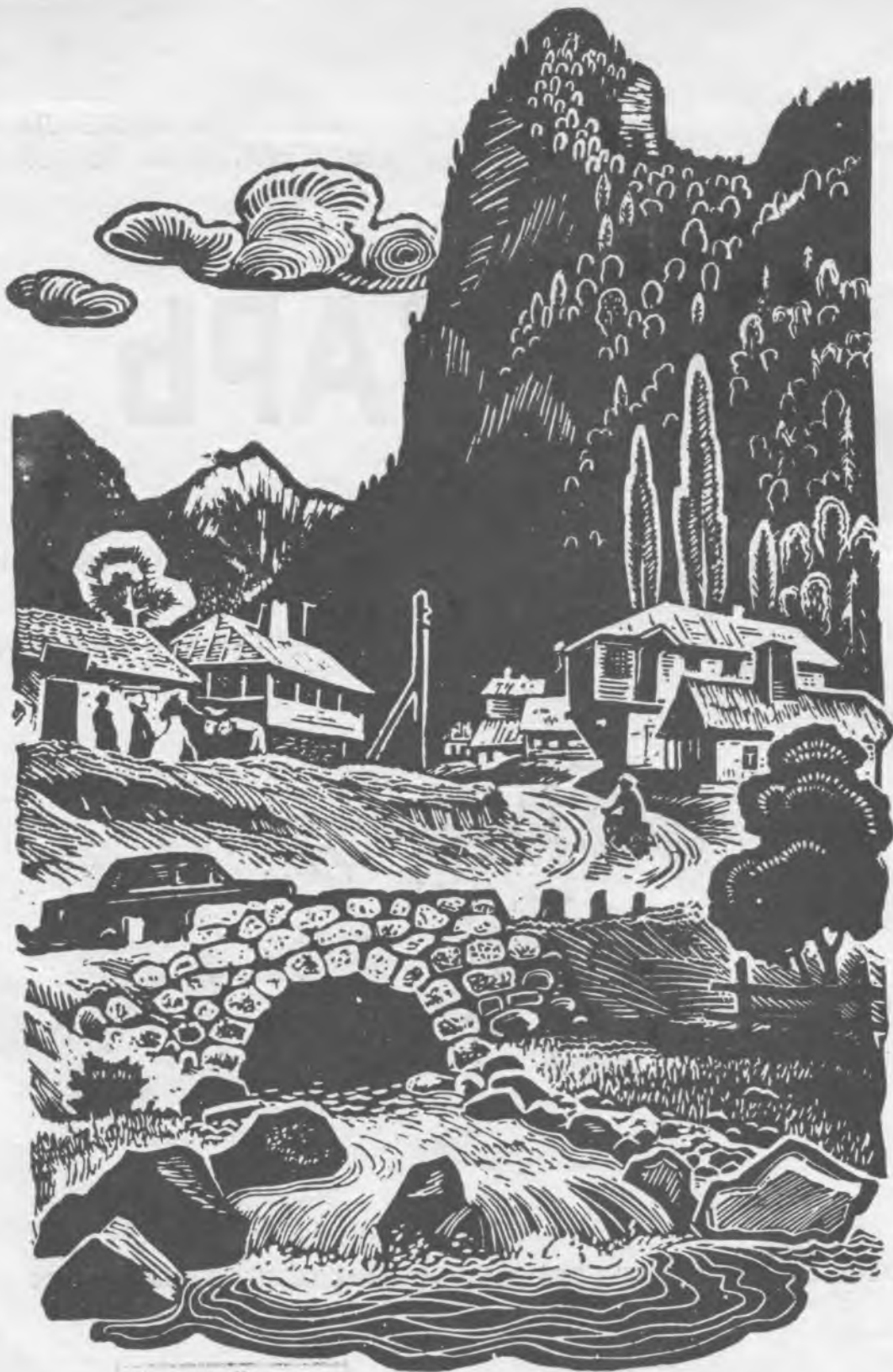
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС ОБЛОНО БЕГИТГЕНДИ

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВОНУ КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЕЛЮМЮ ЧЕРКЕССК — 1970

8с(кар)

К21

Киргизско-Черкесская
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА

Кар. 1086 - 1

П Т Н

ТУТХАН ИШИН БИШИРГЕН,
БИЗГЕ ОКЪУГЪУЗ ДЕГЕН,
ХОРЛАМЛАГЪА ТЮЗ ЭЛТГЕН
УЛЛУ ЛЕНИН ДЖАШАЙДЫ.

Хубийланы Нәзир.

СЕЙИР ЗАТДЫ БУ БУКВАРЬ.
БИЗГЕ БИЛИМ БЕРЕДИ,
ОЛ СЕБЕБДЕН ХАР САБИЙ
АНЫ СЫЙЛЫ КЕРЕДИ.

Джаубаланы Хусей.

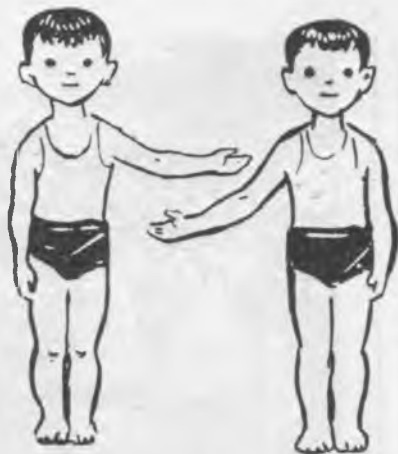

БИРИ АЙТАДЫ,
ЭКЕУЛЕН КЪАРАЙДЫ,
ЭКЕУЛЕН ДА ТЫНГЫЛАЙДЫ.

(аууз, кёзле, кьулакьла)

ДЖУЛДУЗЛА БАТАЛЛА
ШЫКЪЫРТСЫЗ КЕКДЕ,
ТАУЛУЛА ЧАЛАЛЛА,
ТИЗИЛИБ ТИКДЕ.

Хубийланы Назир.

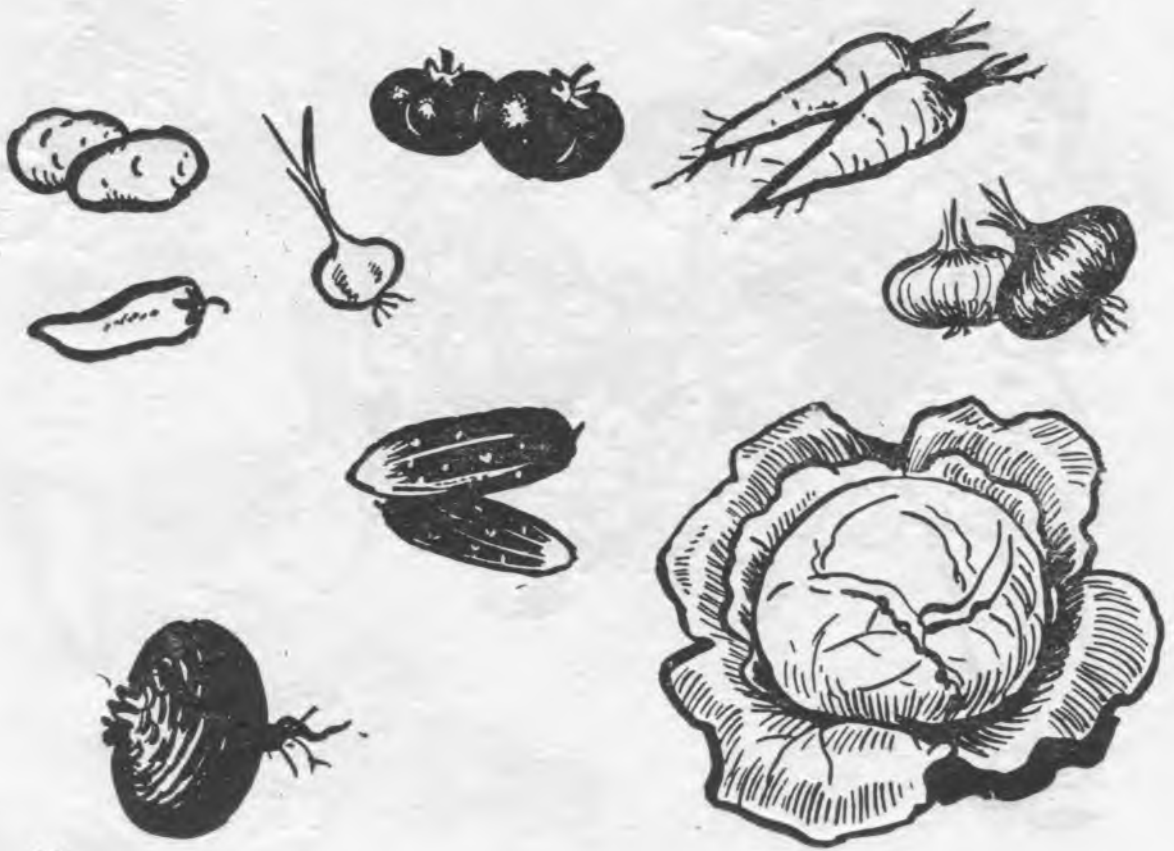

АРИУ ЧЕГЕТ ТАЛАДА
ГОККА ХАНСЛА ЧАКЪДЫЛА.
САБИЙЧИКЛЕ АЛАГЪА
БЕК КЪУУАНЫБ ЧАБДЫЛА.

Джаубаланы Хусей.

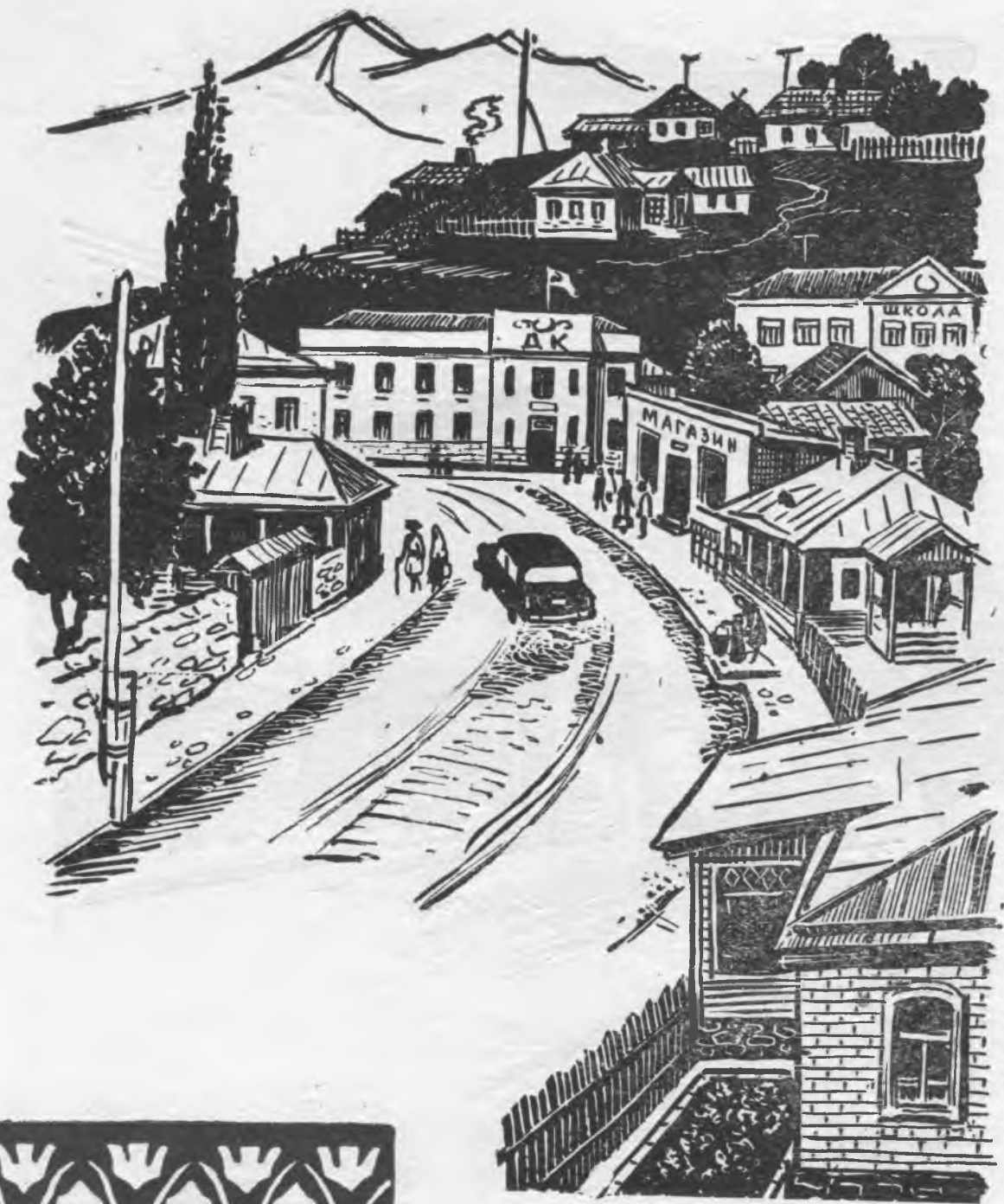

ИШЛЕ, УРУН, ДЖИГИТ ТАУЛУ,
ЭРСЕ, КЪАДАЛ БАЙЛЫКЪ ЮЧЮН.
КЪОЛУНГДАДЫ РЫСХЫ ТОЛУ —
БЕГИТ АТА ДЖУРТНУ КЮЧЮН.

Байкъулланы А.-К.

МЕН БАРАМА ШАХАРГЪА
УЛЛУ ЮЙЛЕНИ КЕРЮРГЕ,
АШЫГЪАМА МЕН АНДА
ТРАМВАЙ БЛА ДЖЮРЮРГЕ.

Джаубаланы Хусей.

БУРМА ДЖАШИЛ ТЕРЕКЧИК
БАШЛАДЫ ДА САРГЪАЛА,
КЪЫБЫЛАГЪА ДЖОЛ ТУТУБ,
ТИЗИЛДИЛЕ ТУРНАЛА.

Джаубаланы Хусей.

БОРАН УЛУБ, БОРАНЛАБ,
ЕРГЕ-ЭНИШГЕ ЧАБАДЫ,
ДЖАЛЛЫ КЪОЙНУ СЮРГЕНЧА,
КЪАРНЫ СЮРЮБ БАРАДЫ.

Биджиланы Асхат.

А

А а

А А А

о т а л в А Аа

A A A

A

Лл

ал а-ла а-л

ал

а-ла

ал

л л Л Л ал ал

Нн

а

ал

а-ла

а-на

А-на,

ал.

А-на

а-ла.

А-на,

ал.

На-на

Н н А а Ал ал

а л н

ал
на
ла

На-на ал ала

ал.

а-ла.

Нал ал

На-на, нал ал.

Мм

Мал

срост

мал-ла

Ма

ал.

ал

Ма

ал.

ал-ма

Ма

ал.

ам-ма

М м Мал

ам-ма

а-на Ам-ма ал-ма а-ла.

а-нам Ма, ам-ма, ал.

а-ла А-на ал-ма а-ла.

а-на а-ла.

Ш ш

аш

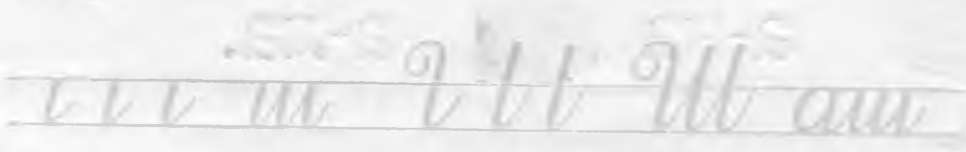
аш ша лаш ман

Ма, Ша-ман, аш.
Ша-ма, аш аша.

Ша-ша, ал-ма ал.
Ша-ша, ал-ма а-ша.

а л н м ш

ша | ла | на | аш | лаш | наш

а-нам

А-лаш на-ша а-ла.

ам-ма

На-наш, на-ша аш-а.

А-лаш

Ша-ша ал-ма а-ла.

На-наш

Ша-ман, ма ал-ма.

Ша-ман

Ма, ам-ма, на-ша.

Ша-ша

А-нам, ал-ма ал!

Р р

ма-рал

ра	ра	ма	ма-рал	шар
ма	рал	мар	ма-рал	шан

Ма ма-рал.
 Мар-шан, шар ал.
 А-лаш шар-ла а-ла.
 Ам-ма ал-ма а-шар.
 А-нам, ма ма-рал.

шар

ш..-ла

р р Р Р Марал

а л н м ш р

а-нам

ам-ма

ма-рал

ра-ма

а-шар

а-ра

аш

аша

ра-ма

а-ра

Ма-ра | а-ра | ра-ма

Ма, Ша-ша, ра-ма.

Ма, анам, ра-ма-ла.

Ша-ман, ра-ма ал.

ТТ

та-на

та-ла

таш

Тонорь
тал

Соска
на-рат

а-на

а-нам

тал

а-та

а-там

та-на

таш

та-ла

таш-ла

Ма, Тамаш, ат.
Та-ла-да ат-ла.

а л н м ш р т

а-та
Ма-рат

Та-маш
а-на

Та-ма-ра
а-тар

Ма, Тамаш, таш-ла
Марат, таш ал.

Анам таш ала.
Атам таш атар.

Там.ш

Там.ра

М.рат

Там.ш Там.ра М.рат

ал	ам	на	ра	ша	ат	ман	наш	рат
ла	ма	ан	ар	аш	та	нам	маш	рал

а-на	а-та	ал	аш
а-нам	а-там	а-ла	а-ша
ам-ма	таш-ла	ал-ма	а-шар

На-наш | Ша-мал | Та-ма-ра
А-лаш | Ма-рат | Та-маш

Тамаш таш атар. Амма алма ашар.
Нанаш таш ата. Ма, Марат, таш-ла ат.
Шаша, аш аша. Ма та-ма-ша марал!

Нанаш таш ата

Ы Ы

ат-лы

ла	ма	на	ша	ра	мыш
лы	мы	ны	шы	ры	шыр

Ма ат. Ма атлы. Ма, На-ны, атлы.

Ат аш-ын а-шар. Наны, ат-лы-ны та-ны.

Тамаш алыр.

Наны, тары ал.

Ы Ы Ы ЫШАН, АТ-ЛЫ

Тат-лы тылы.

Анам, ма Наны.
Наны таны.

Ма, Наны, татлы аш.
Наны а-шын ашар.

та-на

та-на-ла

Марат, тана ал. Аш а-шат.
Танала аш ашар-ла.

Уу

тур на
тур-на-ла

ур	у-лан	тур-на
ун	а-лан	туу-ар
тут	тур-ма	Му-рат

Ма турнала.

Умар, ма уллу турна.

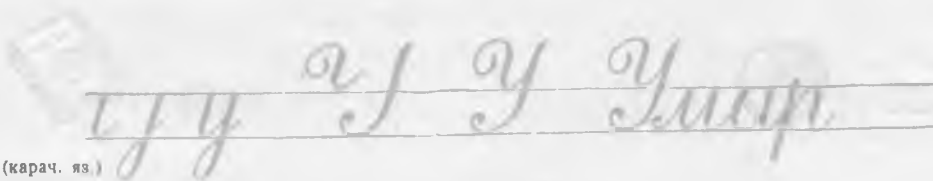
тур ма

Турма ал.

А-лан, турма аша.

Мурат, турма аша.

Умар, ул-лу турма ал.

а л н ш р ы у т

мы	ты	ым	ма	шым	ныр
лы	ны	шы	ат	шын	лыр

Наны, таш ал. Уллу ташны ат.
 Нау-ар таш-ны ата.
 А-ну-ар, таш ал.
 Ул-лу таш-ны ат.

Нау-ар
 А-ну-ар

Мурат ата.

Умар ала.

Шар шар-ла

Уллу шар.
Уллу алма.

Уллу таш.
Уллу турма.

Ма шар-ла.
Анам, шар ал.
Анам шарла ала.

Мурат, уллу шар ал.
Науар шар-ла алыр.

Турна. Тана. Таула. Таулу.

О о

о-рам

о-рам

о-рам-ла

ол

ор-та

Ма орта орам.
Ол улуу орам.

Мурат шар ала.
Мурат, улуу шар ал.

о о О орам, Осман

а у ы о

о-рам
о-рун
о-тун
Ло-ра

тон
тон-лу
то-лу
Ма-ра

то-ру
та-ры
ма-лы
Ла-у-ра

А-там, о-тун ал.
Нау-ар уллу отун а-лыр.
Ло-ра, отун-ла ал.

Ма, Артур, уллу от!

Сс

су-рат

са | ас | су | сыр | сау | сал | сан

Аслан сурат сала.

Ма уллу сурат.

Ар-тур, сурат сал!

Мус-са уллу сурат сал-сын.

Ма алты сан.

Ма он сан.

ас-лан

ра-са

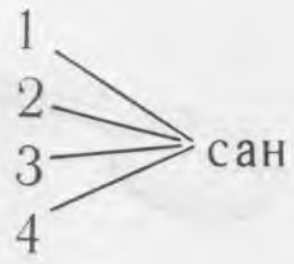
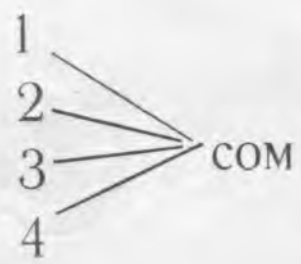
Уллу аслан.

Ма раса ал.

са-на	сан-ла	суу	суу-ла	су-рат
сан	он	сау	ал-ты	Мус-са

Мус-са, он сом сана.
 Аслан, сурат сал.

Ос-ман

с С Солтан, аслим

Бб

ба-буш

бал

ба-ла

ба-ла-ла

ба-буш

ба-буш-ла

суу

Ма улуу бабуш.
Ол ана бабуш.

Бу бабуш бала.

бал-та

та.а

то.

о б а буш ба-ла-ла ба-буш-ла суу

бала

а-на
а-нам
тоб-ну

ба-ла
ба-ла-ла
а-тар

ба-ла-ла

У-мар
Ба-тал
Сол-тан

тоб

Ана-ны ба-ла-сы.
Са-быр ба-ла.
Ам-ма, ба-ла-ны ал.

У-мар, тоб ал.
Ма, Батал, тоб.
Ас-лан тобну атар.

И и

ИТ

ИТ

ИТ

ТИШ

БИЛ

БИ-ЛЕ

БИ-ЛИМ

ТИЛ

ТИ-ЛИ

БИ-ЛИМ

ТИШЛЕ

ул-лу битим

Осман-ны ити.
 Уллу ит аш ашар.
 Ма, Самыр, аш, суу.
 Самыр аш ашар.

и и бил, иса

Тири Ахмат

А-ли-ма		ти-ри		са-на
Са-ли-ма		ти-ли		бо-лур
А-ми-на		сан		Мус-лим

иш | би | ли | ти | лим | ри | су

Анам турма са-ла.
 Алима суу сала.
 Бу уллу турма болур.
 Анам уллу битим алыр.

ДД

дар-ман	ын-дыр	Да-ут
ды-рын	Да-ус	дор-бун

Ма, Даус, дарман.
Ол дарман алды.
Даусну башы сау болду.

дор-бун

да | до | ды | ду | дар | ут | бун

оу д Да да, Даус

та-ры	ор-та	ал
са-ры	а-ра	ал-ды
са-бан	а-ра-да	а-ла-ды

Ма тары сабан.
Тары сабан уллуду.

Ма-ши-на та-ры орур.
Даус тары алыр.

Да-ут

Бу Са-мыр-ды.

а о у ы и

тал

тал-ла

мал

мал-ла

тон

тон-ла

сан

сан-ла

бул-бул

бур-ма

И-дрис

Ма-рат

Анам, бас-та сал.

Ма, Даут, баста аша.

Баста татлы ашды.

Даус баста ашар.

Ам-ма татлы аш ашар.

а л н м ш р т ы у о с б и д

тал

тал-ла

Ис-са

ла	ли	на	ну	ша	шу	да	ду
ло	лу	но	ни	шо	ши	до	ди

тон	ат	дар-ман
тон-ла	ат-ла	су-рат
таш	сан	дор-бун
таш-ла	сан-ла	ын-дыр

Амма, татлы баста аша. Аслан, уллу ташны ат.
 Саид тоб алды. Та-ма-ра, алма ал!
 Ар-тур наша ашады.

за	зы	зи	зу
аз	ыз	из	из

таз

та-за

За-ур

туз

сы-за

Зу-бар

наз

наз-ла

Зу-рум

миз

ыз-ла

за-ман

Ма, Заур, миз.

Зу-рум базман ал-ды. Ма-зан, таз ал.

з з З зат, Зубар

буз-лар
та-бар
ба-ра-ды
ор-нат-ды

ыз
ыз-ы
ыз-лар
буз

тау
тау-да
на-рат
ны-зы

Тау ул-лу-ду.

Тау-да на-рат, наз, ны-зы бар-ды.

Али-ма наз орнатды.

А-за-мат нызы орнатды.

Ма ул-лу нарат.

Ит ыз ызлар. Ызны табар.

Заурну ити ыз бла барады.

за | зы | ыз | ны | ну | үл | ну | ды | ба

Х х

тах-та
со-хан
бы-хы
тур-ма

ха-ун
хар-быз
со-хан
на-ша

Ха-ным
Хы-зыр
Ха-рун
хант

Харун харбыз ала.
Хызыр хаун ала.
Ма уллу хаун.
Ханым, татлы харбыз аша

бы.ы

кол | хоз | тах | хар | хан | ха

э с х Э С Х Хызыр

лу	он	ам	шу	маг
лы	ол	ма	ха	тах
ла	ал	ша	хы	хан

тау-лу	он	Ха-рун
мы-лы	стол	У-нух
са-ла	со-хан	Ха-сан

со.ан

Тахта.

Бу сохан тахта. Бу наша тахта.
 Анда быхы тахта. Ани-сат сохан ала.
 Харун суу са-ла. Тахта мылы-ды.

а а у ы м

б л ж н р к т ш з д х

Ханым
Мансур
Шахар

Хану
Амина
Хота-салды

Ол-нашаны
Сахан
Бла алды

Ханым анады.
Ханымны ханты татлыды.
Амина хота салды.
Ол нашаны сахан бла алды.

хар
хо
хан

хант
хон
шу

ша
шу
та

хы
зыр
ао

КК

КН-ТАБ

ки-таб
киш-тик
шин-дик

кир-сиз
ту-га
ол-тур

Ку-ли-зар
А-за-мат
Са--лих

ко | ку | ки | кир | ти | тур | ха

Кубаларда китепке бардык. Андан Азमत иш-
тап Азат. Мы, азы китеп. Алматы китеп кирсиз
Тарап.

СУМЪ

ки
киш
тик

лик
таб
тур

ка
ла
та

КИШТИ.

киш-тик
мар-ка
кам-сык

ки-рит
ба-ла
ха-лы

Ку-ли-зар
Каз-бек
Ку-ли

Бу уллу киштикти. Аны бир баласы барды.
Киштик бала камсыкды. Ол орнуна кирди. Ашын
ашады.

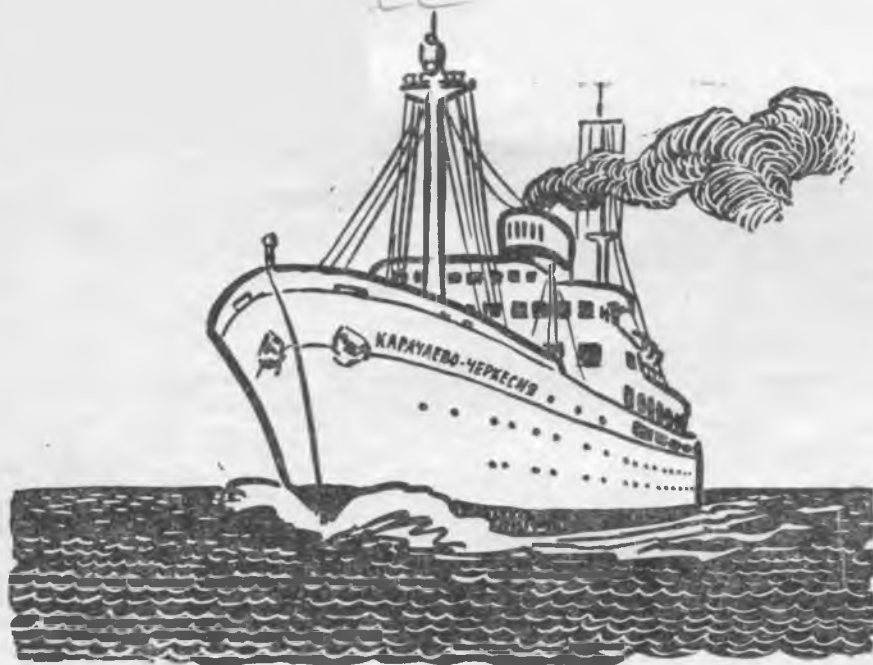
мар.а

кир.т

Г з к Ж Л К Казбек

Ее

ке-ме

ке-ме	се-нек	ти-лек	те-рек
ке-миз	се-миз	че-лек	Се-мён
ке-рек	сер-нек	ке-миз	Се-ит

Бу уллу кемеди. Муну атына бизни областны аты аталыбды. Ол кемедө Керим барды. Ол тири адамды. Кеме уллу сууда барады.

сернек

сен.к

тер.к

ке | се | че | те | рек | нек | лек

груша
керт-ме
те-рек
дерево

ал-ма
Ке-рам

бе-ре
сил-ке

Терекле: *большое грушное дерево* *Сладко*
дерево (ья)

Колхоз терекле. Ма ^{есте} уллу кертме терек. Татлы кертмелери барды. Бу алма терекди. Уллу алмалары барды. Керам терек силке. Келимат кертме, алма ала. Азал кертме ашар.

ме | те | рек | ке | бе | ре

е в к е и о к е р т м е

44

Бал чомур

Чомурну бал четенлери барды. Чомур четенлени чалман ичине салды. Ол чемер, чомарт адамды. Ол аслам бал алады. Чорна, татлы бал аша. Бал дарманды.

че | чо | чи | тен | мур | ман | бин

Чалман

Чемур

Чотен

Шау-хал	Ка-чу-ра	ча-ла	чу-рум
Чор-на	ал-чы	че-мер	чу-бур
Чо-ра	би-чен	трак-тор	ча-ча

Чора трак-торда ишлеб турады. Чора алчыды.
 Ол тары чачады. Шаухал бичен чалады.
 Ол бек уста чала биледи.

чай-ник

чан.хы

чач

Ч Ч Ч Ч Чора

а о у ы и е

б л м н р с т д ш з х к ч

би-чен		ус-та		мах-тау		Ма-зан
че-мер		ал-чы		би-ле-ди		Ма-хар

Биченчиле.

Чемер Махар бичен чалады. Махар уллу, сау адамды. Ол алчыланы бириди.

Бизни класс уллуду, кирсизди. Классха Ахмат
бла Пати кирдиле. Ахмат дерсин алакат биледи.
Ахмат олтурду. Пати папкасын алды. Ол Ахматха
перо берди.

перо

кир.и

пи-о-нер
по-ход
тох-та

чаб-ды
би-ши-ре
а-ла-мат

ба-ра-бан
теб-се-ди
Ан-сар

Поход.

Пионерле тау таба поход-
ха кетди. Аланы барабан-
лары барды. Ма уллу тала.
Тохтадыла. Ала тебседиле,
чабдыла. Аламатды быланы
хар ишлери.

пил

енал

пионер

Г г

га-ра
гин
гы-быт
гар-дош

ал-чы
сох-та
и-чер-ге
шор-па

Те-бер-ди
би-шир-ди
хант
та-тым-лы

Гарада.

Школну алчы сохталары Тебердиге бардыла. Гара сууну ичерге тохтадыла. Шорпа биширдиле. Аны ичине гин, гардош, сохан, туз салдыла. Татымлы хантдан ашадыла. Иги солудула.

гара

Гара суу дарманды!

Г Г Гин, Гога

ги | га | го | ге | гык | гыт | гоп | гу

ге-бен
гоп-пан
гу-за-ба

бас-та
суу-саб
гап-на

Гык-ка
Го-ша
Гыт-дан

Гебен.

Гык-ка гебен башына бичен атды. Гога басха бла бичен тартды. Гытдан гузаба ишледи. Ала иш бошаб, рахат кетдиле.

геб.н

ча.а

.ардош

бу-зоу	и-чир	у-лоу	бау
та-на	кир-сиз	ти-ри	тау

Малчы.

Мени атам малчыды. Ол мал бла тауда турады. Анда уллу тууарла, танала, бузоула бардыла. Асхат атам бла малчыды. Ол суу алады. Хант салады. Мал-ланы ашларын береди. Суу ичиреди. Асхат тири барады.

га. аракла

гирле

ий-нек	и-чир	Ай-шат	тий-ре
Ай-тек	ай-ран	Са-ры-май	а-дам

Айтек сары ийнекни отлатыб келди. Айшат челек алыб тебреди. Ол ийнек сауа биледи. Ийнекни аты Сарымайды. Айшат кирсиз, тири адамды. Тийреде Айшатдан татлы айран киши ичирмейди.

а.

та.

сай-лау-ла

сай-лау
де-пу-тат
А-лий

●
А-бий
та-лай
а-лай

Сайлаула.

Мартны 16 сайлаула болдула. Алий депутатды. Ол малчы болуб турады. Алий алчы малчыды. Аны талай ордени барды. Алий Абийни атасыды. Абий дерсин иги биледи.

Сен дерседе алчы бол!

байлау

чайник

Алий сайрап, тай

эч-ки	се-миз	чау-ул	Эл-дар
э-гер	эс	от-лау	че-мич
э-лек	эс-ли	Э-дик	ай-лан

Эдик Элдардан уллуду. Ол эчкилени алыб барды. Ол аланы иги отлауда тутады. Эчкиле семиздиле. Эдикни аллында текеле бла эки чемич барды. Эдик эслиди. Аны эгер ити барды.

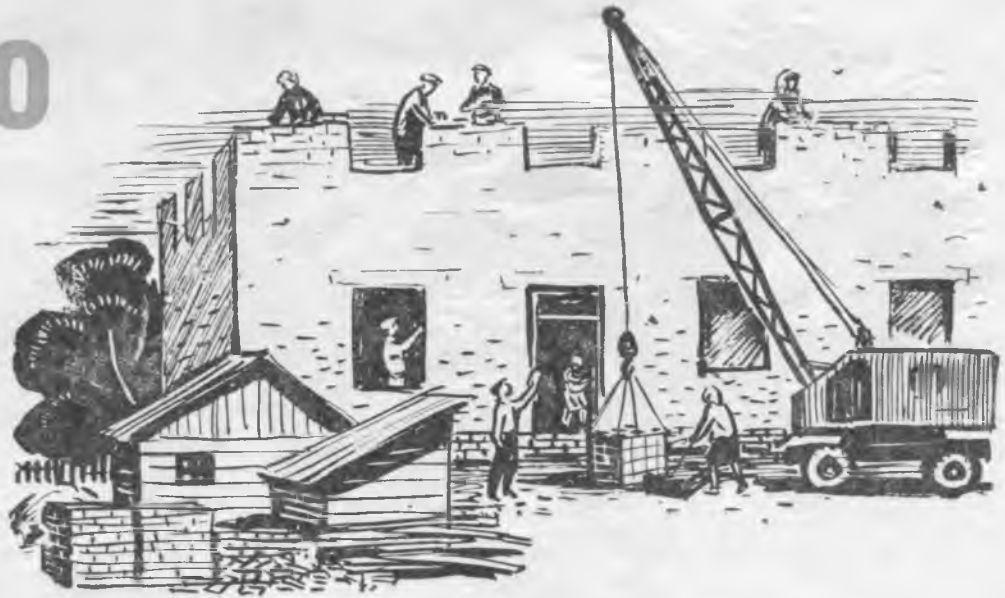
э-лек

эмен

Э Э Э Э Элар

Ю ю

юй	юй-ле	кир-пич	те-ре-зе
чюй	чюй-ле	На-зир	хый-саб
тюз	тюз-ле	мюй-юш	тюр-лю

Юй.

Шахарда бир уллу юй ишлейдиле. Аны кирпич-лерин Назирни бригадасы салады. Ала юйге ариу мюйюшле айырдыла. Терезе, эшик Сюлеменни бригадасы ишлейди. Сюлемен чюйню тюз урады. Ол ишин хыйсаблаб, таб этеди. Арбазда тюрлю-тюрлю терекле орнатхандыла.

Г О Ю Т О Ю Ю Ю Ю

уу-чу
ай-ю
тюл-кю

ыз
ыз-ын
ыз-лай

тий
тий-мей
ту-тар

Айю.

Юнюс уучуду. Ол бир ма-зал-лы айюню эследи. Итлери бла ызындан тебреди. Юнюс айюню юсюне барды. Итле айюге чабдыла. Уучу айю мамурачланы эследи. Балалы айюге тиймей кетди. Хыйла тюлкю да быланы эслеб, секирди.

дерс
о-юн
о-юн-ла
кий

кийим
спорт
се-кир
о-за-ды

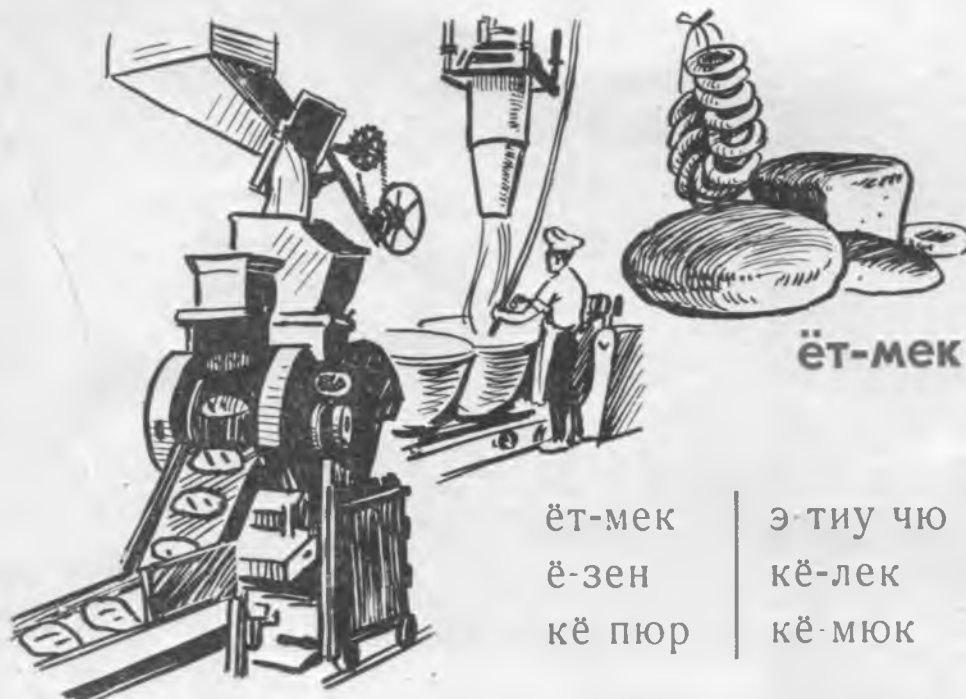
сау
бит-ген
са-бий
Ю-рий

Оюнла.

Биринчи классны сохталары школну арбазына келдиле. Ойнаб башладыла. Ма Алима секирди. Мазан чабды. Алий тоб бла ойнайды. Мазан Асхатны сюреди. Ма, Юрий, тоб ат.

Сен спорт бла кюреш!

Ёё

ёт-мек
ё-зен
кё пюр

э-тиу чю
кё-лек
кё-мюк

би-шир
Кёк-кёз
ё-гюз

Азрет ётмек этиб турады. Ётмекни иги, татлы биширеди. Ётмек этиучю юй ёзен ичиндеди. Анда кёб адам ишлейди. Ётмек биширген печге ташкё-мюр саладыла. Алайда тамада Кёккёзди. Ол бек устады.

б.рк

.гюзле

ё ё Ё Ё ётмек

ё-зен
те-рен
кёб

ханс
кёк
кё-пюр

мий-ик
тий-ген-ча
ай

ё-зен ё-зен-ле

к.кен

к.зле

Тау ёзен.

Эки ёзенден эки уллу суу энеди. Суула терен тау ёзенлени ичин келеди. Бу эки ёзенде терек кёбдү. Ханс уллуду. Мийик таула кёкге тийгенча кёрюнеди. Ёзен сууланы юсю бла кёпюрле бардыла.

ч п г й ю ё э

са-бий
са-ут
ёт-мек

ай-ыр-ма
таш-кё-мюр
чай-ник

А-лий
Хау-лат
А-мин

Иги сабийле.

Алий иги сабийди. Ол дерсин айырма биледи. Юйде анасына болушады. Суу алады. Печге ташкё-мюр от этеди. Анасы келирге хант биширеди. Хау-лат ётмек кеседи. Саутланы кирсиз тутады.

Къ къ

сю-рюу
къош
къой

къоч-хар
къыркъ
къо-зу

кю-те
у-лакъ
тюк

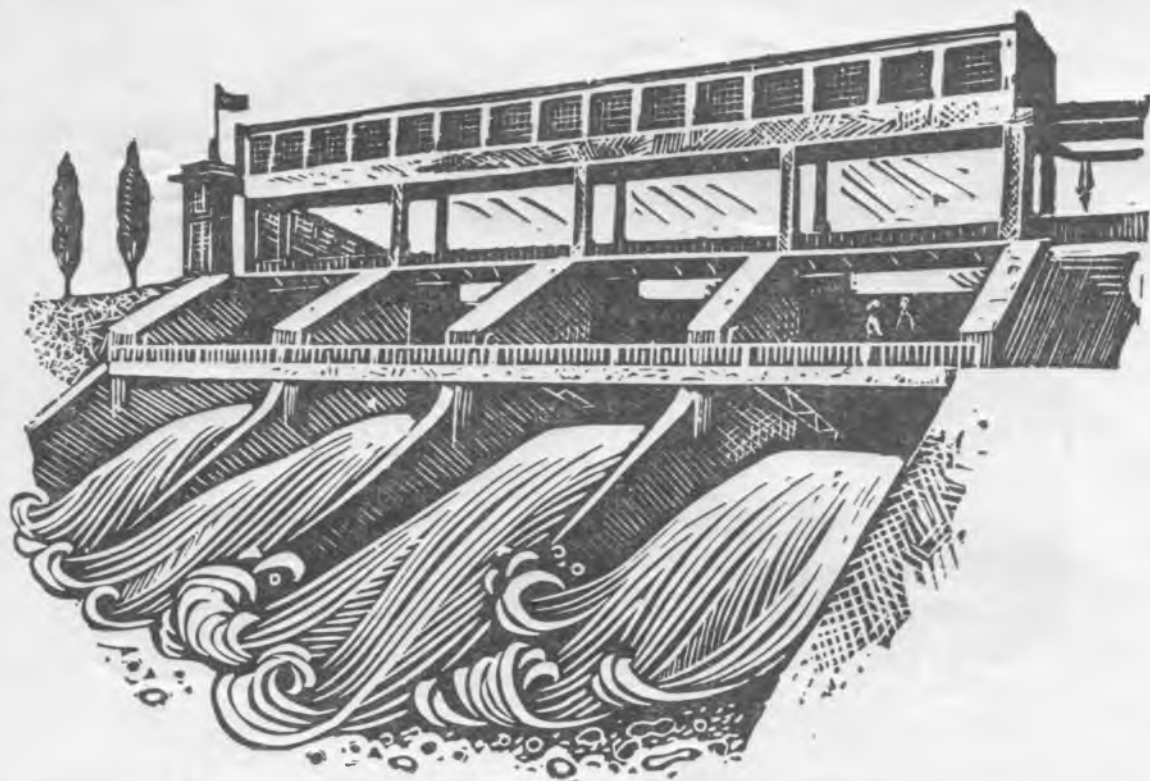
НА-НЫКЪ

Сюрюу.

Абрек сюрюу кютеди. Сюрюуде эчкиле, улакъла, къойла, къочхарла кѣбдюле. Улакъла тиридиле. Ала ариу ойнайдыла, секиредиле, чабадыла. Ма къочхар. Мюйюзлери бурма-бурма болуб. Къозу макъырды. Къой къошда айран кѣбдю.

къа | къо | къу | къы | лакъ | тюк

къ къ Къ Къобан

Къо-бан

ча-бакъ

къар-макъ

тый

кёл

ча-бакъ

та-бакъ

къаз

къозу

Кёл.

Къобан сууну аллын тыйдыла. Ол уллу кёл болду. Кёлге кёб чабакъ ийгендиле. Кёб турмай чабакъчыла кёлден чабакъ тута башларла. Теберди сууда мен къармакъ бла чабакъ тутама. Чабакъны эти татлыды.

ма.а

къыбды

къаз
къар

тау-укъ
зау-укъ

къа-лакъ
са-къал

Юй къанатлыла.

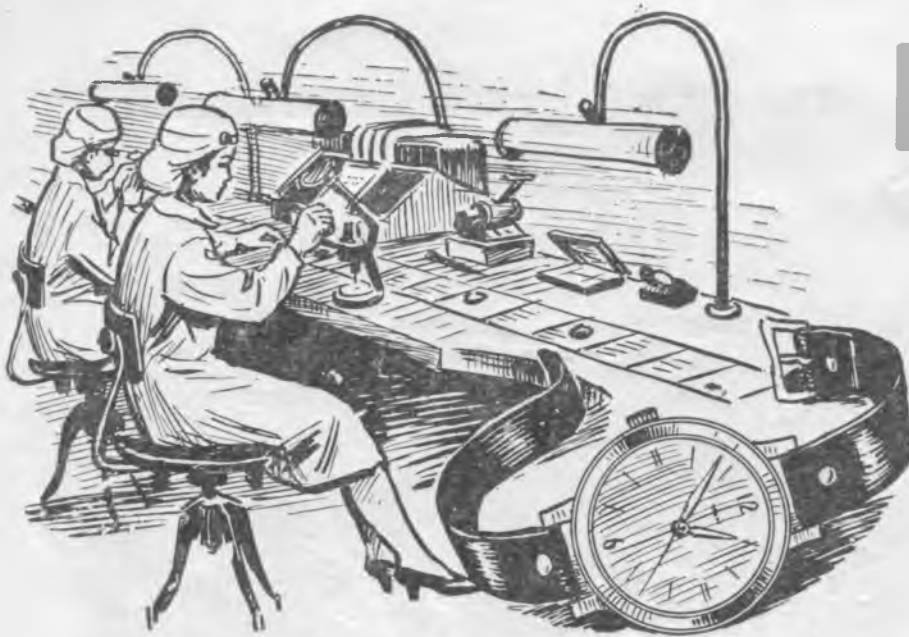
Колхозну юй къанатлылары кѣбдю. Къазлары, бабушлары, къримтауукълары барды. Анда Зубайда бла Зумурат ишлейдиле. Ала къанатлыланы иги багъадыла. Кѣб гаккы аладыла. Кърал борчларын мардадан артыкъ толтурадыла.

108

Гъгъ

са-гъат

чыкъ-гъан

о-къу-гъан

бёрк

ус-та

Шо-гъай

Са-гъит

за-вод

кърал

кё-бю-сю

къыз-ла

акъ

ха-лат

суй-юб

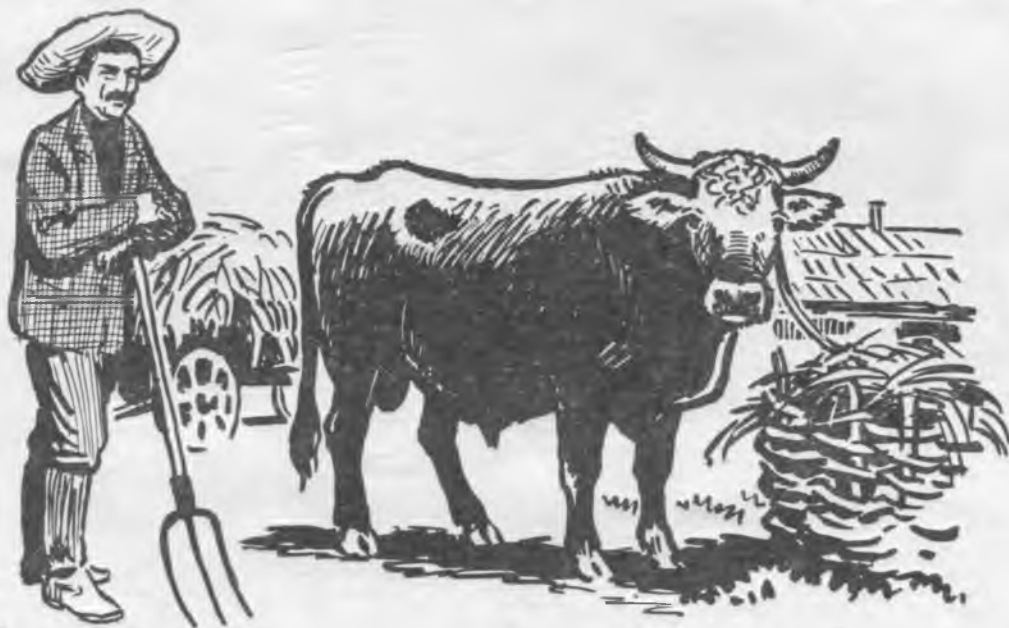
та-ма-да

Сагъат.

Шахарда уллу сагъат этиучю завод барды. Анда кёбюсюне къызла ишлейдиле. Аланы акъ халатлары, акъ бёрклери барды. Бизни къралда чыкъгъан сагъатланы хар къайда да суйюб аладыла.

въ Гъ сагъат

гъа | гъо | гъай | гъан | гъат | гъит

бу-гъа

бау-гъа	та-гъа	Шо-гъай
сау-гъа	ша-гърей	къа-ра
то-гъай	той-гъа	къар-гъа

Колхоз бугъа.

Колхоз сатыб бугъа алды. Анга Шогъай къарайды. Аш саларды, орнун кирсиз тутарды. Ол бек кючлю, уллу бугъады. Шогъай ишин суйген адамды. Ол кючлюдю, тириди. Малны бек сюеди.

Къар-ча		то-гъуз		дерс
Къур-ман		къар-гъа		да-гъы-да

Дерсде.

Назир биринчи классда окъуйду. Ол дерслерин айырмагъа биледи. Аны бла бирге Шогъайыб олтурады. Экиси да югюлю сохталадыла. Быладан сора да айырма окъугъан кѣб сохта барды. Классда отуз тогъуз сохта окъуйду.

Нг

танг
тенг
кенг

мен
мен-нге
сен

сен-нге
те-нгиз
къа-нгә

къы-нгыр
къо-нгу-рау
са-нгы-рау

Дерсинги иги окъу.

Мен чынг алгъа юйде болушама, ойнайма. Мен-нге тенгим келеди. Биз эшикде кенг къангагъа олтурабыз. Дерслерибизни окъуйбуз. Биз татлы тенглебиз.

Дерсинги иги бил!

тенг
те-нгиз
то-нгуз

анга
мен-нге
сен-нге

чу-нгур
къо-нгур
къо-нгу-рау

Сыртда малла.

Танг атды. Чыкъ тюшдю. Халит малланы чыкъ-
гъа кыстады. Эртден чыкъда малла иги отлайдыла.
Колхозну малы кёбдю. Чунгурда къонгур ийнек
джатады. Халит иги малчыды.

н г нг Данлыл

Жж

къам-жакъ

ши-би-жи

къыж-гъыж
къыж-гъыл

къы-мы-жа
къам-жакъ

круж-ка
ши-би-жи

Заранлы къамжакъла.

Бир къауум къамжакъла кѣгет тереклеге заран саладыла. Къыжгъыж къанатлыды. Ол къамжакъланы ашайды. Къанатлыла бизге болушадыла. Заранлы къамжакъланы къурутургъа керекди.

Къанатлылагъа тиймегиз!

Ала бизни шохларыбыздыла.

пид-жак

жур-нал

жур-нал
к| уж-ка
жа-кет

къар-гъа
сыр-гъа
сау-гъа

ё-зен
гё-зен
кё-кен

Ожайны журналы.

Ожай журнал алады. Журналны ариу суратлары барды. Ожай суратлагъа къарайды. Ол журналны суратларын тенгчиклерине кёрюзеди. Ала къам-жакъны суратына бек сейирсиниб къарайдыла.

жс жс Жс Ж Ожай

ДЖ ДЖ

ДЖЫЛ	ДЖЫ-ЛАН
ДЖЮН	ДЖЫ-ДЖЫМ
ДЖОЛ	ДЖАШ-ЧЫКЪ
ДЖЕЛ	ДЖАС-ТЫКЪ

ДЖОЛ   **ДЖЮДЖЕКЛЕ**

Маджир.

Маджирни ариу аты барды. Ол джоргъады. Маджир Маджитни атха миндирди. Ат дженгил джюрюйдю.

Джангур.

Чынг алгъа уллу джел келди. Аны ызы бла къара булутла кёкню джабдыла. Дженгил къарангы болду. Кёк джашнады. Кёб турмай къаты джангур джауб башлады. Джолда кёлле болдула. Тикледен ырхыла бардыла. Бир кесекден булутла чачылдыла. Кюн джарыды. Тауукъ джуджеклерин алыб кюннге чыкъды. Хаджар алагъа къарайды. Ол иги къызчыкъды.

Джайлыкъда.

Маджит малчыды. Ол джылкы кютеди. Аны джылкысы тау джайлыкъда кёк кырдыкдан отлаб семиргендиле. Маджит юсюне джамчы киеди, башлыкъ кысады. Тау джайлыкъла салкындыла. Анда отлау уллуду. Хауасы тазады. Джайлыкълда кьойла, тууарла да бардыла.

Иги малчыны сюрююу семиз болур.

д жс джс Джс Джс

Джангур.

Джау-джау-джау, джангур,
Булутланы сау, джангур,
Джерни къургъакъ болдурма,
Бетин сары онгдурма.
Джау да джашил кийиндир,
Табигъатны суююндюр,
Бары сени сакълайла,
Нартюх, гардош, чюгюндюр.
Бары сени сакълайла,
Къайдаса деб джокълайла,
Сен чыгъаргъан кырдыкны,
Малларыбыз отлайла.

Байрамкъулланы Ф.

Яя

а-якъ
та-якъ
ту-якъ

ма-я
къа-я.
у-я

те-рек.
ке-рек
се-нек

Къоянчыкъ.

Къоян-къоян, къоркъакъчыкъ,
Узун, ёре къулакъчыкъ,
Джигейчиги къысхачыкъ,
Ариучукъду къоянчыкъ.
Къоркъуб къачса къоянчыкъ,
Чабыб киред тешикге,
Джюрекчигин басхынчы,
Ол чыкъмайды эшикге.

Шахмурзаланы Саид.

Къоркъакъны кёзю экили кёрюр.

я я Я Я ясм

танг	круж-ка	джел	къая
тенг	къам-жакъ	дженг	мая
кенг	къы-мы-жа	джюн	аякъ

бо-яу	та-якъ
джа-яу	джа-якъ
къы-яу	къо-ян

Къыш.

Къачхы кюнле кетдиле. Сууукъ джелле келдиле. Жангурла джауадыла. Кече суула бузлайдыла. Кюн къысха болгъанды, джерни джылытмайды. Малла да къыш турлукъ бауларына джыйылгъандыла. Аланы ашлары кёбдю, орунлары джылыды.

у я
кѡа-я
кѡо-ян

Ясли.

Бизни элде ясли барды. Ол джангы ишленгенди. Аны ичи ариуду, поллары боялгъанды. Сабийлеге анда кѡб оюнчакъла бардыла. Анала сабийлерин яслиге элтедиле. Кеслери джарсымай ишлейдиле. Насыблы джашау туугъанды бизни къралны сабийлерине.

Ф ф

фер-ма	шкаф	шарф
коф-та	фон-тан	кофе

Шерифат.

Шерифат сют фермада ишлейди. Анда кёб ийнек барды. Шерифат кёб сют сауады. Аны ийнеклери семиздиле. Ол алагъа иги къарайды.

Нафисат бла Фатима да бұзоулагъа къарайдыла. Манаф бла Юсуф алагъа болушадыла. Ала иги пионерледиле.

о/о ф о/о Ф ферма

Фатиманы атасы.

Фатиманы атасы Ханафий инженерди. Ол фабрикада ишлейди. Ханафий Файруз бла Ханифаны фабрикагъа элтди. Ала анда кѣб зат кѣрдюле. Фабриканы уллу мияла терезелери юйлерин джарыкъ этедиле. Фабрикада кѣб адам ишлейди. Ала къумач согъадыла.

ЦЦ

цирк
цех
кон-церт

це-мент
фаб-ри-ка

фут-бол
те-ле-фон

о-фи-цер
мо-то-цикл

Концерт.

Бизни фермада концерт болду. Малчыла бары да концертге келдиле. Концертде джырладыла, тебседиле, тюрлю-тюрлю оюнла этдиле.

Ц, ц, Ц, Ц, цирк

Цемент.

Устаз бизни цемент этилген джерге элтди. Биз анда кёб тюрлю зат кёрдюк. Цементни поездле бла, машинала бла ашыра эдиле.

Аллыбызгъа бир къарт ишчи чыкъды.

— Балаларым, окъугъан школу-гъузну неден ишленнгенин кёрючюн келген болурсуз. Келигиз, кёргюзтейим,—деб тебреди.

Цемент этилген джерде талай цех бар эди. Къарт бизни цемент этген джерге элтди.

— Межамланы фундаментлери-не, бачхычларына, къабыргъаларын сюртген сагъатда цементсиз болмайды,—деди.

Бусагъатда уа цемент къошулуб, юйлеге хазыр къабыргъала этедиле. Тёрт хазыр къабыргъадан бир юйню бир сагъатха ишлерге болады,—деди.

Цементни бек керекли зат болгъанын билдик.

Иш: Экскурсия этерге.

Вагонла.

Къачда мен атам бла шекер этген заводха бардым. Заводну аллы бла темир джол бара эди. Алайда кёб вагонла кёрдюм.

Аланы бир къауумлары юйчюклеге ушаш эдиле. Ол вагонлагъа шекер мешокла джюклей эдиле. Бир къауум вагонла шекер чюгюндюр келтирген эдиле. Аланы башлары ачыкъ эдиле.

Соруула: 1. Сен темир джолну кёргенмисе?
2. Сен джашагъан джерде завод бармыды? Не ишлейди?

Иш: Вагон сурат сал.

Иш: Насыбны башы.

В В 1 3 В Вагя

кө...

чеп...

те...

кѳо.

та.

кѳу.

кѳо..

кир..

ча...

Суратланы атларын окѳугѳуз, джазыгѳыз.

Душан Шадиев

Душан Шадиев — журналист,
работавший в газете «Советская
Азия». Он был одним из
первых, кто начал писать
о жизни в Афганистане.
Шадиев был человеком
с большим сердцем и
отвагой. Он много
путешествовал по
стране и видел многое.
Его рассказы были
очень интересными
и правдивыми.

Юч кърнаш.

Ахмат, Мусса, Азрет кърнашладыла.

Ахмат шофёрду. Ол джюк машинада ишлейди.

Мусса лётчикди. Ол самолётланы джюрютеди, Совет Аскерде кьуллукъ этеди. Мусса мийикде учады.

Азрет шахтёрду. Ол шахтада ишлейди.

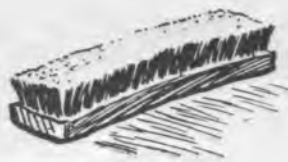
Айт:

Сени ненча кърнашынг барды?
Ала къайда ишлейдиле?

плащ
щёт-ка
я-щик

Щ Щ

Тиш щётка.

Зариятны тиш щёткасы барды. Ол хар эртден сайын аны бла тишлерин джууады. Тиш щётка тишни таза этеди.

Зарият площадка са-бийле бла ойнайды. Ала чабышадыла. Тюрлю-тюрлю оюнлагъа юренедиле.

Тишлеригизни кирсиз тутугъуз!

и и и, ш, Ш, Ш, щетка

Пионерле автобус бла пионер лагерге бардыла. Ол тенгизни джагъасындады. Лагерь ариу джерде орналгъанды. Ахматны иги окъугъаны ючюн школ пионер лагерге ийгенди. Ахмат лагерге фонарь да элтген эди. Лагерде китаб, тетрадь, календарь сатхан тюкенчик барды. Пионерле къайыкъ бла тенгизде джюзедиле, джууунадыла, тюрлю-тюрлю оюнланы ойнайдыла. Ахмат лагерде кёрген затларыны юсюнден сохта тенгчиклерине хапар айтды.

Фатима фермада ишлейди. Ол анда бузоула-
гъа къарайды. Фатима кесини ишин бек суюди.
Аны хар заманда махтайдыла. Кесини ишчи нёгерле-
ри бла ариу турады. Бузоулагъа аш салады, суу
ичиреди, щётка бла тазалайды.

Ъ

Ленини партиясы.

Бизни партияны Владимир Ильич Ленин къура-
гъанды. Партияны съездлери Москвада Кремлде
боладыла. Ары делегатла саулай къралдан джыйы-
ладыла. Съезд къралны оноун этеди. Совет халкъ-
ны джашауун иги этер ючюн, къазауат болмаз
ючюн кюрешеди. Совет халкъ съездни бегимлерин
джашауда бардырады.

Ъ Ъ съезду

Бизни устазыбыз.

Биз уллу джарыкъ классда окъуйбуз. Бизни устазыбызны аты Мариямды. Ол бизни окъургъа, джазаргъа, сурат салыргъа, джырларгъа юретеди. Биз устазыбызны айтханын этебиз, классыбызны кирсиз тутабыз, дерслерибизни иги окъуйбуз.

Биз устазыбызны сюебиз!

Не этеди?

Керекли сёзле: окъуйду, джазады, чабады, сурат салады, къазады, тигеди, сюелиб турады, юреди, ёкюреди.

Къарачай алфавит

Аа	Кк	Фф
Бб	Къ къ	Хх
Вв	Лл	Цц
Гг	Мм	Чч
Гъ гъ	Нн	Шш
Дд	Нг	Щщ
Дж дж	Оо	Ъ
Ее	Пп	Ыы
Ёё	Рр	Ь
Жж	Сс	Ээ
Зз	Тт	Юю
Ии	Уу	Яя
Й		

Иш. Алфавитни окъугъуз, эсигизде тутугъуз

Къыш.

Ханс къатдырыб, джер бузлатыб,
Артха туракълай, къач кетди.
Аны ызындан боранлатыб,
Акъмыйыкъ мычымай джетди.

Биджиланы А.

Къышхы оюн.

Анзор къарны джаугъанына бек къууанды. Ол чанасын алыб учаргъа барады. Аны биргесине тенг-чиклери да бардыла. Ала бары да учадыла, джыгъыладыла, кюледиле.

Ёлка.

Хайда, тенгле,
Джыйылыгъыз,
Ёлкачыкъгъа къарайыкъ.
Джангы джылны
Биз алгъышлаб,
Къууанч джырла джырлайыкъ.

Байрамукъланы Б.

Боран.

Боран улуб, боранлаб.
Ёрге-энишге чабады,
Джаллы къойну сюргенча,
Къарны сюрюб барады.

Биджиланы А.

Терен суучукъну юсю бла бир тар кёпюрчюк болгъанды. Эки джанындан кёпюрге эки улакъчыкъ киргендиле. Кёпюрню тюз арасында ала бир бирлерине тубегендиле. Алай а ала бир бирлерине джол бермегендиле. Бир бирин уруб, суугъа джыгъылгъандыла.

Джашагъаны юйдеди,
Аякълары кюлдеди,
Табадагъын санайды,
Табхадагъын марайды.

(Джалкъау)

Джаубаланы Х.

Кавказда джашайбыз.

Биз Кавказда джашайбыз.

Кавказ ариу джерди. Тёгерегибизни таула къуршалайдыла. Таулада чегетле кёбдюле. Бизни чегетлерибизде тюрлю-тюрлю терекле битедиле. Бизни джерибизни хауасы ариуду, салкъынды. Таулада кийикле бардыла. Ёзенледе гарала, къара суула кёбдюле.

Кавказда джашайбыз.

Сакъла, кесме!
Терек бизге алтынды.
Сакъла, кесме!
Иссиликге салкъынды.

Тереклени
Орнатайыкъ ёмюрге,
Джашилленир,
Нюр чачылыр элlege.

Шахмырзаланы Саид.

Къайын.

Джаз келгенлей, мен чыкъгъанма,
Сыргъаларымы такъгъанма.
Булчукъларым шууулдайла.
Сыргъаларым къымылдайла.

Биджиланы Асхат

Чынар.

Агъачланы барындан
Уллу битген терекме,
Джуртха, отха, кёб затха
Мен амалсыз керекме.

Бутакъланы кенг джайыб,
Чынарчыкъла этебиз,
Чапракъ акъгъан кёзюуде
Ашагъыз деб джетебиз.

Джүт ит.

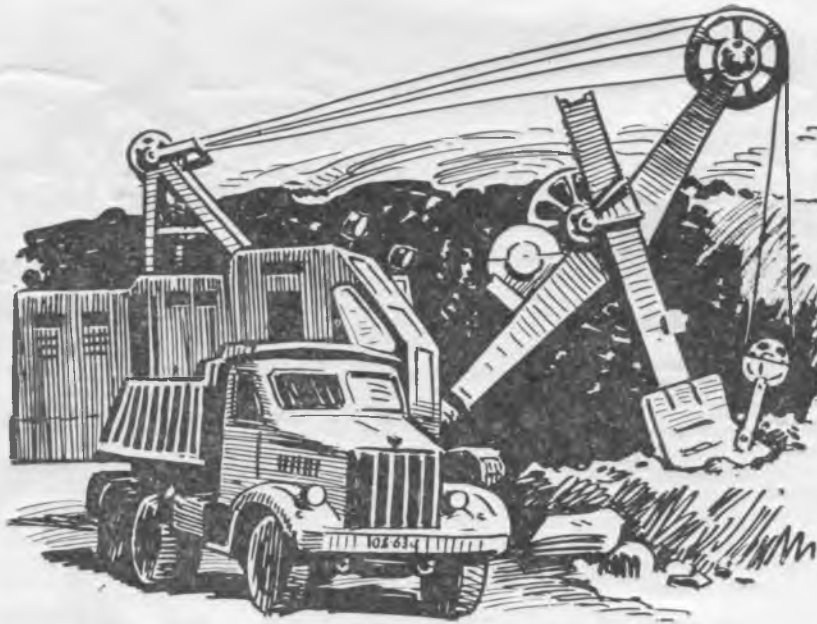
Ауузунда сюеги бла кёпюрге бир ит киргенди.
Бара тургъанлай сууда кесини кёлеккесин кёргенди.
Сора сууда башха ит сюекни алыб барады деб
суугъа секиреди. Сууда уа не табарыкъ эди. Алай
бла кесини сюегинден да кьюру къалгъанды.

Къозучукъ.

Тум къарады къозучукъ,
Керпеслениб ойнайды,
Юзгерени къатында
Хансчыкъланы чайнайды,
Бек ашыгъыб анасы
Къозучукъгъа келеди,
Къызгъан сютюн джелинде
Бурмачыкъгъа береди.

Бостанланы Х.

Иш. Назмуну азбар этигиз.

Джер къазыучу машинаны бизге уллу хайыры барды. Аны бла джерни къазадыла. Ол талай джюз адам къазалмазлыкъ джерни къазаргъа боллукъду.
Соруула:

1. Сиз джер къазыучу машинаны кѳргенмисиз?
2. Аны не хайыры барды?
3. Алгъын джерни не бла къаза эдиле?

Къолумда китабым—
Къууаныб келеме:
Барды деб иги затым,
Кѳб акъыл бѳлеме.

Акъбайланы Азрет.

Мен джай атам бла Москвагъа бардым. Ол бек уллу, ариу шахарды. Орамлары кенгдиле, юйлери мийикдиле. Орамларында автобуслар, трамвайлар, тюрлю-тюрлю автомобилле джурюйдюле. Атам мени метрогъа келтирди. Аны ичинде биз, басхычха миниб, джерни тубюне тюшдюк. Анда уа джарыкъ лампала джана эдиле. Биз алайда, трамвайгъа миниб, шахарны тубю бла башха орамгъа чыкъдыкъ. Биз Москвада Владимир Ильич Ленинни Мавзолейине бардыкъ.

Бизни Ата джуртубуз уллуду, кючлюдю, байды. Москва—Ата джуртубузну ара шахарыды.

Ленин.

Къучакълады Ленинни
Мермер кешене.
Амма, ёлюм джокъду
Ленинни ишине.

Кёзю джумулуб,
Айырылса да бизден,
Ленин сауду.
Джашайды ол ичибизде.

Ёртенланы Азрег.

Этерге иш: Назмуну азбар этигиз.

Насыблы джашау.

Бизни къралыбызда кѣб тюрлю миллет джашайды. Аланы араларында уллу тенглик, кърнашлыкъ джашау барды. Бизни къралыбызда джашагъан сабийле бары да окъуйдула, уллу билим аладыла, Ата джуртубузгъа хайыр келтиредиле.

Бизни къралыбыз шохлукъну, тынчлыкъны излейди, къзауатха кършчыды.

Биз Ата джуртубуз бла махтанабыз!

Бизни областыбыз.

Черкесск—бизни областыбызны ара шахарыды. Анда эски юйлени орнуна кёб джангы, эки—юч этажлы, юйле ишленгендиле энтда ишленедиле. Шахар бек ариу болгъанды. Анда тюрлю-тюрлю заводла, фабрикала бардыла. Шахарны ортасында Советлени юйю барды. Анда бизни областыбызны тамадалары ишлейдиле.

Бизни областыбыз хар не тюрлю зат бла да байды. Бизде ташкёмюр, кюмюш, джез, къоргъашын, агъач кёбдю. Областыбызны джерлери ариу джерледиле. Бизде мийик таула, ариу чегетле бардыла. Хар къайдан да бизни областыбызгъа адамла келедиле. Ала бизни ариу джерлерибизде солуйдула.

Биринчи космонавт.

Ракета кёкге айланыб, мийикден мийикге чыгыб барады. Ол булутлагъа кириб, ташайыб кетди. Ол космосха джетди. Космос бек мийикдеди. Анда хауа джокъду, аэропланла, чыпчыкъла учалмайдыла.

Дунияда биринчи кере космосха чыгыб, джерни тегерегине айланган Юрий Алексеевич Гагаринди. Ол совет адамды. Биринчи космосха чыкыгъан совет халкъны батыр къызы Валентина Владимировна Николаева-Терешковады.

Биз быллай батыр совет адамларыбыз бла махтанабыз!

Билигиз, бу не затды?

Чапракъсыз, ийнели,
Эркелете тау джели,
Этекчигин кенг кериб,
Джай да, къыш да кёгериб.
Ол битеди мийикде,
Къаялада эм тикде.
Джыл башында къууанчха,
Сохталагъа джубанчха,
Школгъа болуб ол къонакъ,
Джасанады бек омакъ.

Джаубаланы Х.

Эмен.

Мени да айры чапракъларым
Сан санымы джабхандыла,
Къартлыгъымда балаларым
Тёрт джанымдан чыкъгъандыла.

Биджиланы Асхат.

Иш: Назмуланы азбар этигиз.

Ленин атлы бузчачыучу кеме.

Бизни уллу Ата джуртубузну бир джанында кър джауа турса, бир джанында исси болуб турады. Ата джуртубузну север джанында тенгизлени суулары къалын бузла бла джабыладыла. Кемелени бузла джюрюрге къоймайдыла. Бу бузланы ууатыб, джол салыб баргъан бир уллу кеме барды. Аны къабыргъасына алтын харифле бла „Ленин“ деб джазылгъанды. Ол дуняда эм кючлю бузчачыучу кемелени бириди, кемелеге джол салады. Анга къарыу берген атомду. Бизни къралыбыз атомну кючюн адамла ючюн, джашауну иги этер ючюн хайырландырайыкъ деб кюрешеди.

Киштикчик.

Бизде барды киштикчик,
Кеси джити тишличик,
Юсюнде тыйын тончугъу,
Эки узун мыйыгъы,
Кёзлери отча джаннган,
Тырнагъы чычхан тутхан.
Кеси аман акъыллы,
Белин бюгюб ойнатад,
Кече къарангы юйде
Чычханчыкъъланы тутад,
Кюндюз кюнде джатады,
Кече уугъа чыгъады.

Мухтар бла Айшат.

Мени кърнашым Мухтар, эгечим Айшат совхозда ишлейдиле. Кърнашым совхозну ийнеклерин кютеди. Эгечим ийнек саууучуду. Мухтар маллагъа иги къарайды. Аны маллары семиздиле.

Къозучукъ.

Элтирчиги джылтыраб,
Кёз гинджиле къаматад,
Сабийлени кесине
Къууандырыб къаратад.
Анасыны ызындан
Джеталмай, ол макъырад,
Къоюб кетерча кёрюб,
„Бери къайыт!“ —деб чакъырад.

Отарланы Саид.

Каракетланы Исса.

Карачайны белгили поэти Къаракетланы Исса Ата джуртубуз ючюн къазауат этиб ёлгенди. Ёле туруб, ол оналты гитлерчини шкокдан атыб ёлтюргенди.

Аны аты ёмюрлюкге эскадронну списогуна джазылыб къалгъанды.

Исса, къарачай поэтледен биринчи болуб, назму китаб чыгъаргъанды.

Бюгюн Иссаны алакат джигитлиги, назмулары бизни бла джашайдыла.

Минги—Тауду ариулукъну анасы,
Кюмюш кибик, джылтырайды джагъасы,
Не келеди бу залимни эсине?
Бир тауну да тенг этмейди кесине.
Джаякълары, мамукъ кибик, агъарыб,
Къараб турад, Казбек таугъа чамланыб.

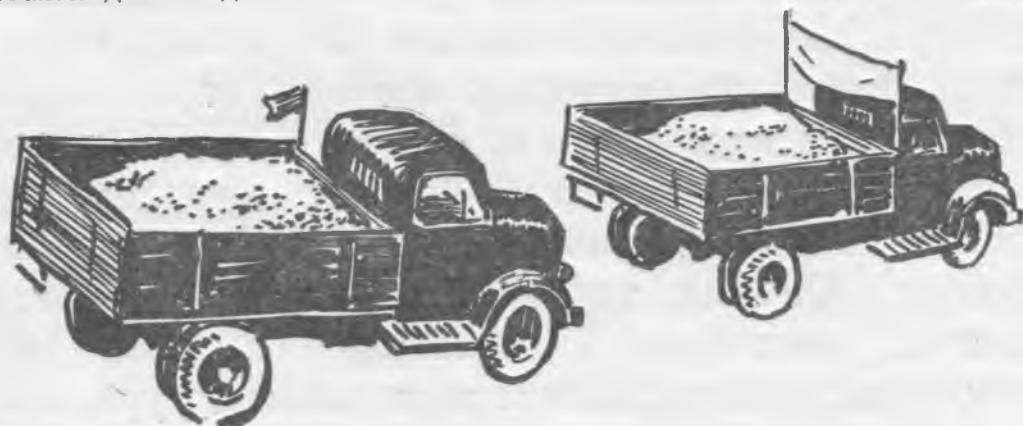

Мюрзеу джыйыу.

Бизни колхоз байды. Аны джерлеринде нартюх, будай, гардош иги битеди. Колхоз хар джыл сайын сабанларындан уллу битим алады.

Колхозчула бай джашайдыла. Колхоз артыкъ мюрзеуюн къралгъа сатады. Къралдан тюрлю-тюрлю машинала алады. Колхозчула ариу юйледе джашайдыла.

Соруула: Колхозну сабанларында не затла битедиле? Колхозчула къалай джашайдыла?

Таулада шахар.

Бизни областыбызны төгерегинде ариу, мийик таула бардыла. Мийикге чыгыб къарасанг, тауладан энишге ёзенле, ичлери бла суула бара, келиб бир бирлерине къошуладыла. Теберди бла Къарачай ёзенни бир бирлерине къошулган джерлеринде, төгерегин чегетле къуршалаб, Къарачай шахар орналгъанды. Ол бек ариу шахарды. Аны ичинде школлары, институт, кинотеатрла бардыла. Кёб джангы юйле ишленгендиле эмда ишлене турадыла.

Къочхарланы Къасбот.

Къочхарланы Къасбот Къарачайны белгили джырчысыды. Къасбот патчахлыкъгъа, байлагъа, бийлеге къаршчы болуб, урунган халкъны джакълаб, кѣб джыр этгенди, кеси да уста джырлай билгенди.

Ленин.

Ленин бизге джашау бериб кетгенди,
Барыбызгъа ол осият этгенди:
Партияны ариу, кирсиз сакъларгъа,
Урунганланы ит къауумдан джакъларгъа,
Алдан алгъа хаман хорлаб атларгъа,
Хорламланы онла бла къатларгъа.

Ертенланы Азрет.

Ёртенланы Азрет Локъманны джашы Къарачайны белгили поэтиди. Ол къарачай тилде эм алгъа китаб чыгъарыб башлагъанланы бириди. Азрет алапат назмула, джырла джазгъанды. Ол фахмулу поэт болгъанды.

Балалы тауукъ.

Бизни къарт амманы
Бир чубар тауукъчугъу барды,
Кёб болмайын ол, гурт джатыб,
Он джюджекчик чыгъаргъанды.
Багушда, хансда айланыб,
Къамжакъ табса, не къурт,
Аланы чакъырады хаман
Къычырыб: „Гурт—гурт—гурт!“

Туугъан элим.

Мен джашагъан эл Къобан сууну джагъасында орналгъанды. Аны ариу, кенг орамлары барды. Орамланы джанлары бла бусакъ терекле орналгъандыла. Терекле элни ариу кёргюзедиле. Ол терекле ни школда окъугъан сохтала орнатхандыла. Элде эки этажлы школ барды. Элни ичинде тюрлю-тюрлю тюкенлери кёбдю. Хар кюн сайын клубда кино кёргюзедиле. Джангы ишленнген хамамда элни адамлары джууунадыла.

Соруула:

1. Сизни эл къаллайды?
2. Элде не затла бардыла?
3. Элигизде терекле орнатханмысыз?

Мени анам.

Мени анямдан иги ана
Джокъду бютеу тийреде.
Мени анямча, джигит ана
Джокъду мийим тигерге.

Мени анямча, ариу ана
Джокъду бютеу элде.
Мени анамдан уста ана
Джокъду гирджын, терге.

Къобанланы Ахмат.

Школну терек бачхасында.

Биз школубузну къатында уллу терек бачха салгъанбыз. Аида тюрлю-тюрлю кёгет терекле бардыла. Тереклеге ариу къарайбыз, тюблерин казабыз, акълайбыз, дарманла бла джууабыз. Терек бачханы школгъа уллу хайыры барды. Тереклени тюбюнде тахтала этгенбиз. Алада турма, къобуста, чюгюндюр дагъыда башха затла ёсдюребиз. Бир бирибиз бла эришиб ишлейбиз. Уллу битим алабыз.

Соруула:

1. Сизни школда терек бачха бармыды?
2. Сиз терек бачхагъа къалай къарайсыз?
3. Юйюгюзде терекле орнатханмысыз?
4. Сен къаллай терекле орнатханса?

Доммай.

Мийик кърлы тау-
ланы тубюнде ариу
ёзен барды. Аны аты
Доммайды. Доммай бек
ариу джерди. Аны тө-
гереги къалын чегетле-
диле. Мында нарат,
нызы, къайын дагъыда
башха кёб тюрлю те-
рекле ёседиле.

Алагъа ариу къа-
райдыла. Чегетде буу-
ла, кийик эчкиле да-
гъыда башха кийик
джаныуарла бардыла.

Джай исси кюн
Доммайда болгъан кё-
гериб, гокка хансла
чыгъыб турсала, узакъ
болмай таулада акъ
кърланы кёресе. Дом-
май сейирлик джерди.
Бери кёб къралладан
адамла келедиле.

Соруула бла иш:

1. Сиз Доммайгъа баргъанмысыз? 2. Ол къаллай джерди? 3. Дом-
майны ариулугъуну юсюнден хапар айтыгъыз.

Кийик джаныуарла.

Бёрю, айю, тюлкю, аслан, къаблан—кийик джаныуарладыла. Ала чегетледе, тюзледе джашайдыла.

Ач бёрю.

Турду джалкъасын сир тутуб,
Кетди къарамладан ётюб.
Къарачын, бир хыйсаб этиб,
Ашарыкъды джулкъуб, титиб!
Къысха-къысха тохтаб, хаман
Тёрт джанына къарайды,
Мында мураты ма аны—
Учхара сюрюу марлайды.

Ёртенланы Азрет.

Табанын джалайды,
Чегетде джашайды,
Кёгетле ашайды,
Сюйгени уа балды,
Чабаргъа осалды.
Къыш кириб тешикге,
Чыкъмайды эшикге,
Табанын джалайды,
Джашауу алайды.

Джаубаланы Х.

Теберди ёзен.

Доммайгъа теберди ёзен бла барадыла. Бу ёзенни Тебердиге джетген джеринден башлаб, терекленни кёбюсю нарат бла нызыды. Ала сакъланыб тургъан чегетледиле. Былайда заповедник барды. Сиз заповедникге барсагъыз, кёб тюрлю кийик джаныуарланы кёрюрге боллукъсуз. Мында джаныуарланы музейлери да барды.

Теберди ёзен бизни къралыбызда эм ариу джерлени бириди. Ары таймаздан туристле келгенлей турадыла.

Къашха эчки.

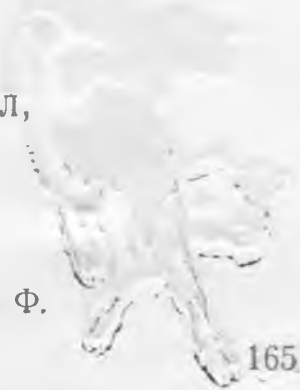
Къашха эчки, къашхачыкъ,
Мюйюзлери гылджачыкъ,
Джууаклары къарачыкъ,
Кёзчюклери алачыкъ.
Къулакълары сарычыкъ,
Токъмакъ башчыкъ, гыдайчыкъ,
Улакъчыгъы ариучукъ,
Къайда болур быллайчыкъ?
Тукъумлары бек азды,
Гитчерекди кийикден,
Ёлтюрмегиз, тиймегиз,
Кесин атар мийикден.

Шахмырзаланы С.

Айю бла мамурачлары.

— Джигитчикча ёрле да
Мин дюккючню юсюне,
Къолчугъунг бла узал да
Тарт бутакъны кесинге.
Джыгъылырса, бек сакъ бол,
Ачытырса кесинги,
Наныкъланы кёргенлей,
Ары ийиб эсинги.

Байрамкъулланы Ф.

Юй хайуанла.

Ийнекле, атла, къойла, эчкиле—юй хайуанладыла. Быланы адамлагъа уллу хайырлары барды. Ийнеклени сютюнден джау, бышлакъ этедиле. Тууар малланы этлерин ашайдыла, терилеринден аякъ кийим этедиле.

Атлагъа минедиле, арбагъа джегиб джюк ташыйдыла, териси да джарайды. Эти да ашаргъа джарайды.

Къойланы да уллу хайырлары барды. Бизге ала джюн, эт бередиле. Къойну джюнюнден фабрикалада къумач этедиле. Биз къумачдан юс кийим этебиз. Юй хайуанланы хайырлары уллуду. Биз алагъа иги къараргъа керекбиз.

Соруула:

1. Сиз къаллай юй хайуанланы билесиз?
2. Аланы адамгъа не хайырлары барды?

Джомакъ.

Бир сенекни юсюнде
Эки басха турады,
Эки басханы юсюнде
Тёгерек харбыз барды.
Ол харбызны аллында
Гырылдаучусу барды,
Аны тюз башчыгъында
Эки терезе барды.
Тюз аланы башында
Эки тенг чегетчик барды,
Аладан ёргерекде
Бир сыйдам тала турады.
Талачыкъны баш джаны—
Къара чегет уллуду,
Дженгил-дженгил къарамасанг,
Ёсюб къынгыр боллукъду.

Ёртенланы Азрет.

Иш:

Бу джомакъда нени юсюнден айтылгъанын билигиз.

Джаз совхозда.

Кюн джылы эди.

Хамит тракторланы тауушларына, джукълаб тургъанлай, уянды. Совхозну сабан ызлары Хамитни юйюню къатында эдиле.

Ол туруб терезеден къарагъанында, тракторла урлукъ атылыкъ джерни тырнауун эте тура эдиле.

Хамит, бет-къол да джууб, тракторланы къатына барды. Ол алайда урлукъну къалай чачханлары кёрдю. Урлукъ чачуучу машинала тракторлагъа тагъылгъан эдиле. Ол кюн Хамитни солуу кюню эди. Экинчи кюн дерседе Хамит кёрген затларыны юсюнден тенгчиклерине хапар айтды.

Соруу:

Хамит дерседе тенгчиклерине нени юсюнден хапар айтханды?

Совхозну джылкъысы.

Биз джашагъан джерледе кёб ариу тау джайлыкъла бардыла. Джай бу салкъын джерледе малла отлайдыла, семирдиле. Мени атам да тау джайлыкъда джылкъы кютеди. Аны джылкъысында кёб ат барды. Ала бир джерде да болмагъанча ариу сюекли атладыла. Кёб болмай байрам кюн ат чабханда мени атам кютген джылкъыдан атла биринчи орунну алгъандыла. Мени атама джылкъыгъа иги къарагъаны ючюн кёб кере саугъала берилгенди.

Джай каникуллада мен атама болушама.

Соруула бла иш:

1. Сен джайлыкъланы кёргенмисе?
2. Анда кёрген затларынгы хапарын айт.

Къозучукъла.

Эки ёксюз къозучукъ,
Эгизчикле,
Кюн сайын отлайдыла
Бир джерчикде

Бири хансчыкъ тартса,
Бири да тартар аны,
Бири салкъында джатса,
Бири да барад ары.

Байрамукъланы Халимат.

Къайсы игиди?

Къыш келди. Анзор чана бла учады. Къардан адам ишлейди. Къар джуммакъ ойнайды.

— Мен къышны бек сюеме. Къыш барындан игиди,—дейди ол.

Джаз келди. Чыпчыкъла джырладыла. Анзор орамда ойнайды.

— Мен джазны бек сюеме. Барындан да джаз игиди,—дейди ол.

Джай келди. Анзор Къобанда джууунады. Чабакъ тутады. Джилек, наныкъ джыяды.

— Мен джайны бек сюеме. Джай барындан да игиди,—дейди ол.

Къач келди. Терекледе алмала, шапталла, эрикле бишдиле. Анзор алма, кертме, эрик ашайды.

— Мен къачны бек сюеме. Къач барындан да игиди,—дейди ол.

Атаны ушагъы.

Атасы джашына:—Баш кюн къошха чыгъарыкъ-быз,—деди.

Джашчыкъ:—Баш кюн деб къайсы кюннге айтаса?

Атасы:—Балам, бир ыйыкъда джети кюн барды: Баш кюн, гюрге кюн, бараз кюн, орта кюн, байрым кюн, шабат кюн, ыйых кюн,—деди.

— Бир ай деб а неге айтадыла, атам?

— 4 ыйыкъгъа бир ай дейдиле.

— Джыл а къаллай бирди?

— Бир джылда 12 ай барды.

Айла да быладыла: январь, февраль, март, апрель, май, июнь, июль, август, сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь.

— Джай ненча ай боллукъду?

— Сора сен барын да билирге сюе эсенг, иги тынгыла меннге. Джылны 4 чагъы болады: къыш, джаз, джай, къач.

Декабрь, январь, февраль,—къыш айладыла.

Март, апрель, май—джаз айладыла.

Июнь, июль, август—джай айладыла.

Сентябрь, октябрь, ноябрь—къач айладыла,—деб бошады сёзюн джашчыкъны атасы.

Иш: Айланы, кюнлени атларын билигиз.

Мени кийимлерим къайдады?

Ахмат уяныб, сагъатха къарагъанында, школгъа барыргъа заман болуб тура эди. Ол кийинирге излейди, алай болгъанлыкъгъа джугъун табалмайды.

— Къайдады мени кёлегим?

— „Мен столну тюбюндеме. Сен мени тюнене бери атхан эдинг“, — деди кёлек.

— Къайдады мени чындайларым?

— „Биз мындабыз! Китаб табхада. Сен тюнене бизни бери быргъагъан эдинг“, — деб кычырдыла чындайла.

— Мени чурукъларым къайдадыла?

— „Мен былайдама, шкафны тюбюнде“, — деди онг аягъыны ботинкасы.

Сол аягъыны ботинкасы уа тынгылады.

Ол эшик артында эди.

Кёб кыйналыб, Ахмат кийинди.

Сагъатха къарагъанында, школгъа кечге къалгъанын кёрдю.

Соруула:

1. Сиз эртден бла къалай кийинесиз?
2. Кийимлеригизни къалай хазырлайсыз?

Къобан-Калаус канал.

Къобанны аллы тыйылгъанды деселе бурун заманда, анга киши ийнанныкъ тюл эди.

Энди совет адамны кючю неге да джетеди. Совет адам Къобан сууну кеси айтхан джерге айландырыб, суун уллу каналгъа бургъанды. Аны сууу бла кёб къургъакъ джерлени сугъарлыкъдыла, бойнунда электростанцияла ишленедиле. Бу каналны аты Къобан-Калаусду. Ол Джёгетей Аягъы стансени огъары джанындан башланады. Канал Тамбий кёлню юсю бла ётуб, бизни крайда Калаус суугъа къошуллукъду.

Соруула:

1. Къобан-Калаус каналны не хайыры боллукъду?
2. Ол къалайдан башланыб, къайсы суугъа къошуллукду?

Сокъур ат.

(къарт шахтёрну хапары)

Бир кюн биз устазыбыз бла шахтагъа экскурсиягъа бардыкъ. Бизге анда, бир къарт шахтёр тюбеб, сейир хапар айтды.

„Ташкёмюрню эртде заманладан бери къазадыла. Бизни къралыбызгъа бу бек керекли затды. Ташкёмюр темир эритгенден сора да бизни мюлкюбюзде кёб тюрлю затха джарайды. Андан тюрлю-тюрлю бояула, дарманла дагъыда башха тюрлю затла этедиле. Ташкёмюр джер байлыкълара эм керекли затланы бириди. Алай а аны хар заманда да къазыб алгъан тынч болмагъанды. Бурун заманда ташкёмюрню къол бла къаза эдик. Къазар ючюн сыртыбыздан джатаргъа керек бола эди. Ишлеген джерибиз тар эди, солургъа хауа табылмай эди.

Къазылгъан ташкёмюрню чаначыкълагъа джюклея эдик. Аланы да белибизге тагъыб тышына чыгъара эдик. Бир бирде тёрт аякъланыб да бара эдик.

Арт кёзюуледе адамланы орнуна атны кёзлерин байлаб, неда сокъур ат бла шахтаны тешигинден ташкёмюрню тышына чыгъара

эдик. Атны кёзлери кёрсе, къарангы тешикге кир-
мей эди. Ма кёресиз, энди уа техника уллу ёсгенди.
Совет адамла ташкёмюрню машинала бла къазадыла,
машинала бла чыгъарадыла. Ишлеген кыйын тюл-
дю, ташкёмюр да кёб чыгъарылады.

Ташкёмюр бизни областны кёб джеринде чыгъа-
ды. Ташкёмюрден сора да башха тюрлю джер бай-
лыкъла бардыла. Бизни къралыбызны не къадар
джер байлыгъы кёб болса, ол къадар Ата джурту-
буз бай боллукъду, кючлю боллукъду.

Джер байлыкъланы таба билир ючюн, окъургъа,
уллу билим алыргъа керекди деб, “—къарт шахтер
кесини сёзюн бошады. Ол кюн биз бек сейир затла
эшитиб, кёрюб келдик.

Лейла Исмаиловна Караева,
Мусса Кёккёзович Эльканов

БУКВАРЬ

На карачаевском языке

Художник Н. Г. Крицкий.
Редактор Н. М. Кагиева.
Макет и художественное
редактирование М. П. Бертник.
Тех. редактор Г. М. Хомякова.
Корректор Т. М. Тохчукова.

Печатники: О. А. Ламшуков, Н. Г. Жмурко

Сдано в набор 8_V-1970 г.
Подписано к печати 12-V-1970 г.
Формат 84x108¹/₁₆. Физ. п. л. 11.
Усл. п. л. 18,48. Уч.-изд. л. 17,66.
Тираж 8000 экз. Заказ № 2294.
Цена 32 коп.

Ставропольское книжное издательство,
Карачаево-Черкесское отделение,
г. Черкесск, Ленина, 38.
Карачаево-Черкесская
областная типография, Черкесск,
Первомайская, 47.

Аа Бб Вв Гг Гьгь Дд

Дждж Ее Ёё Жж За Ии

й Кк Кькь Лл Мм Нн

Ньнь Оо Пп Рр Сс Тт

Уу Фф Хх Цц Чч Шш

Щщ ъ ыы ь Ээ Юю Яя

Аа Бб Вв Гг Гггг Дд

Дддггг Ее Ёё Жж Зз Уу

й Кк Кккк Лл Мм Нн

Нннн Оо Пп Пп Пп Сс Тт

Уу Фф Хх Цц Чч Шш

Щщ ь Ыы ы Ээ Юю Яя

Бағыасы 32 кап

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ
ИЗДАТЕЛЬСТВО
КУРАЧАЯ-ЧЕРКЕС
БЕЛЮМ.
ЧЕРКЕССК — 1978